

LITTERATUR

KUNG OSCAR II:s MINNEN

Av fil. doktor ALF ÅBERG

När Oscar II år 1872 efterträdde sin bror Karl XV som Sveriges och Norges konung, var han föga känd och knappast omtyckt: han ansågs vara hög av sig och mån om sin värdighet. Ingen som kände honom kunde dock förneka hans starka ambition och stora förmåga att lösa anförtrodda uppgifter. »Alla väntade av Oscar II», skriver Ellen Key i sina »Minnen av och om Emil Key», »ett djupare intresse för regeringsärendena, en större känsla för sin värdighet, men även en bestämdare vilja att mot riksdagen hävda regeringsmakten än Carl XV visat». Till detta alltigenom träffande omdöme kan man, konstaterar professor Edvard Therman i sin avhandling om »Lantmannapartiet», föga ett påpekande att kungen från första stunden av sin regering målmedvetet strävade efter att utjämna och försona de irriterande motsatserna i vårt politiska liv.

Samtiden hade många gånger svårt att förstå kungens kompromisspolitik, hans påtagliga vilja att stå väl åt alla håll. Danmarks mångårige sändebud i Stockholm Frants Bille talade vid ett tillfälle spydigt om »Kongens stadige Ønske at — om jeg saa tør udtrykke mig — trykke Alles Haand paa en gang». Man kritiserade hans brist på verklighetssinne, hans impulsivitet och känslöengagemang. Nordisk Familjeboks andra upplaga, som väl gav uttryck åt den bildade medelklassens uppfattning, sökte orsaken härtill i konstnärstemperamentet, som i medgång förde kungen till en utomordent-

lig optimism, men »lät honom i motgång lätt förtvivla, hindrade honom att ständigt fasthålla den ståndpunkt, som han en gång intagit». Allt detta låter sig sägas, men hela sanningen är det inte. Kung Oscar var en komplicerad natur och inte enbart en känslö och stämningsmänniska, konstaterar med rätta professor Folke Lindberg i »Den svenska utrikespolitikens historia». Som utrikespolitisk bedömare följde han en konsekvent linje, och lika bestämt och målmedvetet höll han fast vid kravet på försvarsfrågans lösning.

En utomordentlig källa till förståelse av kungens politiska uppfattning och handlande är de memoarer, som han började föra omedelbart efter sin tronbestigning och som tills nu legat förseglade i blecklådor i det Bernadotteska familjearkivet på Stockholms slott. De omfattar tre olika huvudavdelningar: de svenska, de norska och de utländska memoarerna. Det märkliga med dessa minnen är att de är nedskrivna etappvis kort efter de händelser som skildras. Med ett omfattande aktmaterial vill kungen ge en historiskt dokumenterad förstahandskildring av dessa händelser. Hans avsikt har varit att dessa memoarer en gång skulle framläggas för allmänheten — han ville, säger han, »åt kommande tider meddela sanningen ofördunklad». Sedan femtio år hunnit förflyta efter kung Oscars död, har konung Gustaf VI Adolf gett sitt tillstånd till att memoarerna nu får publiceras

in extenso. Det i bokhandeln föreliggande första bandet innefattar de svenska memoarerna, nedskrivna i sju etapper under åren 1874–1897. Utgivaren, förste arkivarien Nils F. Holm, har publicerat manuskriptet med pietetsfull hand och dessutom försett varje avsnitt med en inledning och utmärkta kommentarer.

Den omfattande första delen innehåller många temperamentsfulla uttalanden och personliga omdömen om vänner och motståndare. Kungen understryker med rätta hur svår hans ställning var vid tronbestigningen år 1872: »Min företrädares vänsälla och givmilda karaktär, hans rättframhet och godhet (tidigare har i manuset stått lättsinne) hade förvärvat honom popularitet, och om denna popularitet även stundom obestriddligen kostat kronan både anseende och makt, så hade han personligen därpå vunnit. Själv insåg han detta i sina senare levnadsårs bästa stunder, och han yttrade då till sina förtrogna, ej utan missmod: »Nog går det i min tid, men se, Oscar och hans barn, de får ett h-e!»

I andra sammanhang preciserar kungen sina anmärkningar mot Karl XV:s regeringssätt: han har inte bevakat de rättigheter, som tillkommer en konstitutionell konung, och han har på ett oförnuftigt sätt hållit fast vid den indelta armén, trots att denna härorganisation sedan länge varit föråldrad och oduglig. Oscar ville vara en modern kung och hade stora ambitioner att påverka opinionsbildningen och leda folket. Han hade också goda förutsättningar: han var begåvad, kunnig och receptiv och hade stor charm och anpassningsförmåga. De konstitutionella förhållandena gav honom dessutom stora möjligheter att på viktiga områden ingripa i inrikes- och utrikespolitiken.

På olika ställen i sina memoarer har kung Oscar skisserat upp ett konserva-

tivt, monarkistiskt program. Han var en fullt konstitutionell kung men ville inte veta av parlamentarismen. Den kallade han — utan att bli sannspådd — en modern avgud, »vars makt i de europeiska kontinentalstaterna varit lika skadlig och demoraliserande som den varit stor men som nu redan, efter vad jag tror, sett sin bästa tid». Lika avvisande var han till en början mot den allmänna rösträtten men på 1890-talet ändrade han mening och tänkte sig »ett långsamt, varsamt fortgående» som det enda rätta. Med den brännande arbetarfrågan sysslar han ofta i sina memoarer. En lösning såg han i arbetarnas skäligen deltagande i arbetsvinsten, t. ex. genom ett kooperativt system. Och år 1895 understödde han — visserligen utan resultat — ett förslag i riksdagen till obligatorisk arbetarförsäkring. »Det hade varit en ära för Sverige och en stor fröjd för mig om det antagits», konstaterar han.

Kungen hade också klar blick för Norrlands växande ekonomiska och militära betydelse. Hösten 1894 nämner han Boden för första gången som depot och stödjepunkt för landets yttersta flygel Norrbotten. Han berättar hur han personligen ingrep och drev fram propositionen om en fästningsanläggning här. Denna del av memoarerna berör endast den inre politiken, men här och var kommer kungen ändå in på kärnan i sin utrikespolitiska bedömning. Ryssland utövade enligt hans mening ett ständigt hot mot Sverige–Norges existens. Ett stöd mot den ryska aggressionen fann han i Tyskland, monarkismens och konservatismens högberg på kontinenten. Posten som sändebud i Berlin blev ytterst betydelsefull. När kungen år 1874 utsåg den senare statsministern Gillis Bildt till denna post, förklarade han att han ansåg den nästan viktigast av alla. Kungen ville dock

upprätthålla en betryggad neutralitet så länge sådant var möjligt. »Vi äro bundna till ingen», konstaterade han år 1891, »förbundna med ingen genom ett skrivet ord eller ett givet löfte. Vi vilja leva i fred med hela världen, och endast njuta rätten att självständigt utveckla oss.»

Kungen var sina vänners vän. De uttalanden han gör om sina statsråd är alla positiva och vittnar om en strävan efter objektivitet och rättvisa. Den konservativa rikspolitik, som Erik Gustaf Boström förde under sin första regering åren 1891–1900, tycks helt ha motsvarat kungens önskningar. Om Boström uttalar han sig också hjärtligare än någon annan: någon redbarare, klokare och kraftigare förste man har enligt kungen näppeligen funnits i det svenska rådet. Ett fel hade han, den »statskloke» Boström, och det var svårigheten att glömma och förlåta. Men — konstaterar Oscar — det är ju bara av den konstitutionella kungen som något sådant obetingat fordras!

Med en utomordentlig frispråkighet yttrar han sig om personer och förhållanden. Han avskyr S. A. Hedin, den liberale riksdagsmannen och publicisten — »ett skadedjur, alltigenom negativ», konstaterar han. Som utgivaren visar, var Oscars animositet mot Hedin i hög grad besvarad. Kungen ogillade också den norske diktaren Björnsterne Björnson, »en man med ont och skadligt ingenium, en vittberyktad uppviglar». Bitterheten dem emellan mildrades dock år 1903, då Björnson mottog nobelpriset och bemöttes av kungen med stor vänlighet. Mot det nya riksdagshuset riktar Oscar en lång och nedgörande kritik — »innerligt hade jag önskat att det ej förlagts till denna för Sveriges natursköna huvudstad så betydande punkt». Han uttalar också vid flera tillfällen sin olust över tidningspressen och dess »ilskna murv-

lar». Liksom sin far och farfar var han road av politisk publicistik och skrev själv anonyma insändare i välvilligt sinnade tidningar.

Med stor och uppriktig tillfredsställelse yttrar sig kungen om sin familj: drottning Sofia, som alltid »med lugn och klar blick ser politiska situationer av skilda slag an», och sönerna, som på olika sätt bistår honom. I Gustaf, den äldste sonen och tronföljaren, har han sin bästa hjälpare och förtrogne, som långsamt och kyligt når sin övertygelse. Om sonen Carl konstaterar han med stolthet, att han numera (år 1896) är en av den svenska arméns dugligaste officerare. Också sonen Eugen uppträder under fälttjänstövningarna och hemför segrar till faderns nöje.

Visst finns det åtskilliga hårdtuggade och deklamatoriska avsnitt i detta mäktiga kungliga verk, men också på sådana sidor lär vi känna den särpräglade personligheten. Det förekommer ändå flera kvicka och träffande kommentarer till det politiska spelet. Om sig själv som hårt jäktad unionskung säger han att han måste gå som skottspolen i vävstolen än till den ena och än till den andra sidan. När riksdagen år 1887 beviljar anslag till byggnad av pansarbåten Göta, förmodar han att detta skett mera av ängslan för Motala mekaniska verkstads hotade bestånd än av patriotisk omsorg om fäderneslandets försvar. Och om protektionisterna i riksdagen säger han att de otåligt tuggade sina betsel under statsminister Boströms tyglade hand.

Kung Oscars svenska memoarer slutar nästan symboliskt med året 1897, den stora industriutställningens och den nationella samlingens år, då han under brödrafolkens hyllning kunde fira sitt 25-årsjubileum som unionskung. Trots att han inte på långt när nått vad han själv hoppats under sina första regentår, kunde han ändå med en viss lugn

tillfredsställelse se tillbaka på sin gärning. Under 1890-talet hade det vuxit fram en svensk nationell rörelse under intryck av förhållandena i Norge och Finland. Den framträdde inte bara i en strävan att hedra den svenska flaggan och de svenska minnena utan också i en vilja att stärka landets väpnade kraft. Med stöd av denna nya försvarsvilja hade statsminister Broström lyckats genomdriva 1892 års nya härordning och därmed banat vägen fram mot 1901 års stora försvarsreform.

På ett ställe säger kung Oscar att historien skall döma honom, men att hans memoarer åtminstone skall vittna om en överlagd pliktkänsla och en ärlig vilja. Vilken uppfattning man än har om Oscar II:s kungagärning, vill man nog instämma i ett sådant omdöme om denna unika, mycket personliga, spontana och levande berättelse av och om en svensk monark med ansvar för riket och kungamakten.

PRESSHISTORIA, NY FÖLJD

Av GUNNAR UNGER

Andra delen av Leif Kihlbergs »Dagens Nyheter och demokratins genombrott» — med ett citat från skildringens centralfigur Otto v. Zweigbergk kallad »Seglar sin egen sjö» — håller vad föregångaren lovat. Om man ändå inte läser den med fullt ut samma intresse beror det kanske på att DN, fast den med Zweigbergk vid rodret förvisso, och ofta till de frisinnades förtvivlan, bemödade sig om att segla sin egen sjö, likafullt under åren 1911–21 ofta nog företrädde regeringsmakten snarare än oppositionen. Den friska kampanda, som utmärkte tidningen under 1900-talets första decennium, mattades åtskilligt både under Staaffs och Edéns regeringar till förfång om inte annat så för läsaren av Kihlbergs bok. Första delen var roligare.

Annars knyter sig huvudintresset i den nya delen just till Zweigbergks energiska försök att undgå att behöva fungera som chefredaktör för ett regeringsorgan och som en följd därav till schismen mellan Zweigbergk och Staaff, vilken bl. a. ledde till Zweigbergks misslyckande som aktiv politi-

ker. Vad Kihlberg har att berätta härom är mycket lärorikt. Sedan årtionden har Staaffkultens officianter, som Kihlberg själv tillhört och vilkas överstepräster var Brusewitz, angripit Gustaf V för hans attityd gentemot Staaff. Nu visar det sig, vad man redan tidigare kunnat ana av Zweigbergks »Svensk politik», men som här emfatiskt bekräftas av brev och anteckningar, nämligen att Zweigbergk på sitt håll tyckte ungefär lika illa om Staaff som Gustaf V. Det kan knappast vara en tillfällighet att två så olikartade naturer som kung Gustaf och Zweigbergk, representerande nästan diametralt motsatta politiska åsikter förenades av sin gemensamma antipati för Staaff. Det kan inte gärna ha berott på någon eller någonting annat än Staaff själv.

Den som skriver detta har i flera sammanhang hävdad att om man som Gustaf V utan knot stått ut med den brokiga samling statsministrar han haft att dras med under sin långa regeringstid med ett enda undantag, så måste felet vara undantagets och inte kungens. Efter Kihlbergs bok kan

det knappast bestridas att denna uppfattning har fog för sig, och den bestryks inom parentes sagt även av Hellners just utkomna minnen. I belysning av Zweigbergks negativa reaktioner inför sin egen partiledare framstår det knappast som någon psykologisk gåta att Kung Gustaf föredrog både statskupp och abdikation framför att behöva ha att skaffa med Staaff. Denne arrogante, självtillräcklige och ohövlige personage var uppenbarligen konstitutivt oförmögen att handskas med människor och vinna deras förtroende och vänskap. Kihlberg skildrar förhållandet mellan Zweigbergk och Staaff med samma föredömliga objektivitet, som utmärker hans framställning i övrigt och det skapar ökad nyfikenhet på hans kommande biografi över Staaff. Man har anledning att vänta en kritisk analys i stället för en hagiografi.

Världskrigsepoken upptar självfallet ett stort utrymme i Kihlbergs historia och han kan från denna tid lämna en ny sensationell uppgift, nämligen att Aftonbladet under en stor del av kriget de facto ekonomiskt kontrollerades av tyskarna. Det ger tillika med de tillbud som förekom under andra världskriget en allvarlig tankeställare. Risker av att stora opinionsbildande tidningar genom enskilda ägares ekonomiska manipulationer råkar i beroende av främmande makt får inte underskattas. Den är ytterligare ett argument för att den stiftelseform, som numera representeras av exempelvis Svenska Dagbladet där tidningen äger sig själv och står helt fri åt alla håll, är idealet för en tidnings äganderättsförhållanden.

Från Dagens Nyheters inre utveckling har Kihlberg mycket av intresse att meddela. Det gäller såväl ekonomi och upplagesiffror som framför allt den redaktionella nyorienteringen och nyrekryteringen. Den tyskvänlige Si-

mon Brandell får lämna plats åt den fransksinnade Johannes Wickman, som snabbt och skickligt lägger under sig utrikesavdelningen. Torsten Fogelqvist kommer till — sedan Landquist lämnat DN på grund av dess som alltid kallljumma inställning till Finland — och med sin svällande frodighet breder han ut sig och följaktligen kulturstoffet i DN:s spalter, som därigenom sent omsider får något som kunde kallas en kulturavdelning. Sten Dehlgren befäster systematiskt sina positioner i avvaktan på att träda till efter Zweigbergk. Men ända in i det sista är det dock Zweigbergk själv som står i förgrunden för skildringen, ja även när skuggorna tättnar kring honom och det lysande intellektet börjar förmörkas.

Kihlbergs ganska elaka men mycket träffande snabbskisser av Zweigbergks kolleger i Stockholmspressen lämnar inget tvivel om att han var huvudet högre än dem alla. Själv säger Kihlberg om honom att »han hamrade och svetsade, gnistorna stod som en sky om honom. De brände mer än de värmdes». Karakteristiken vittnar om författarens förmåga att hålla avstånd till sin hjälte och ändå göra honom rättvisa. Zweigbergk skrev om Hörup att han saknade »respekten för den förvisso outhärliga beständighet, som plockar upp frukten av andras arbete i kompromissandets och småräknandets korgar» — en formulering som enligt Kihlberg passade lika bra på Zweigbergk själv. Om hur många svenska politiker skulle man i dag kunna säga detsamma?

Det är just nu trösterikt att bland det sista Zweigbergk skrev var en varning för att mäta idéernas makt med röstsiffror. Det skulle ge ett snedperspektiv på opinionsbildningen och på samhällsutvecklingen, ansåg han. F. ö. förordade han i en av de artiklar, som hade karaktären av hans politiska testamente, tanken på en koalitions-

ministär. »Det förefaller som om behållningen skulle bli bättre ifall partiernas förståndigaste och starkast ansvarskännande män vid en lämplig tidpunkt beredde sig tillfälle att omsorgsfullt och grundligt studera frågorna och söka vinna klarhet över hur långt enighet kan nås ... Genom sådana rådplägingar borde det också kunna konstateras mellan vilka parti-grupper det finns en verklig saklig överensstämmelse, som kan utvecklas

till mer förtroligt samarbete. Det är med det politiska livet som med det sexuella. Även om skilsmässorna blir många, äro äktenskap att föredraga framför lösa förbindelser och promiskuitet.»

Ord att begrunda för våra dagars borgerliga partier här i landet.

Leif Kihlberg: Seglar sin egen sjö 1911
-21. Bonniers.